

Rydaholms kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med visst yttre underhåll,
Rydaholms socken i Värnamo kommun, Jönköpings län, Växjö
stift

Rydaholms kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med visst yttre underhåll,
Rydaholm socken i Värnamo kommun, Jönköpings län, Växjö
stift

Jönköpings läns museums dnr: 31/2015
Länsstyrelsens dnr: 433-7729-2014

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2020

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte.....	5
Historik.....	5
Beskrivning inför åtgärder.....	6
Vidtagna åtgärder.....	6
Omläggning av trappor.....	6
Omläggning av handikappramp.....	6
Putslagningar sockel m.m.....	7
Invändig putslagning.....	8
Målning av fönster.....	8
Målning av dörrar.....	9
Sammanfattning.....	9
Utvärdering.....	9
Administrativa uppgifter.....	11
Referenser.....	12
Arkiv.....	12
Tryckta källor och litteratur.....	12

Bilagor

Bilaga 1. Bildebilaga.....	13–18
----------------------------	-------

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Länsstyrelsen lämnade i beslut daterat 2015-01-19 tillstånd till åtgärder på Rydaholms kyrka, dnr 433-7729-14. Tillståndet omfattade bland annat åtgärder på trapporna, underhållsarbeten på sockeln, rostskyddsbehandling av solbänkar och målning av fönster samt smärre invändiga lagningar av putssläpp på den västra långhusmuren mot tornet. Villkor för tillståndet var att åtgärderna skulle utgå från underlag upprättat av BSV arkitekter & ingenjörer AB samt att arbetena skulle ske med antikvarisk medverkan och dokumenteras.

Merparten av arbetena utfördes under sensommaren och hösten 2017, målning av fönster och solbänkar slutfördes dock inte under 2017 utan färdigställdes under sommaren 2018.

Syfte

Syftet med arbetena var av underhållskaraktär. Den antikvariska medverkan syftade till att se till att åtgärderna utfördes på ett antikvariskt godtagbart sätt och att dokumentera de genomförda åtgärderna i allmänhet, men även att fånga upp eventuella kulturhistoriska iakttagelser.

Historik

Rydaholms kyrka har en särställning i länet med sitt medeltida dubbeltorn murat av släthuggna kvaderstenar och den rika skulpturala utsmyckningen. Den medeltida kyrkan ersattes av ett nytt långhus i slutet av 1700-talet. Den nya kyrkan utfördes 1793 efter ritning från Överintendentsämbetet av Thure Wennberg och på församlingens begäran lik Gällaryds kyrka men betydligt större. Till den nya kyrkans sockel nyttjades återanvända kvaderstenar och vidare återsattes huggna bildstenar och kolonner från den medeltida kyrkan vid sydportalen.

Den nu åtgärdade rampen vid sydportalen tillkom 1986–1987 då det södra vapenhuset byggdes om för att inrymma toalett och en museidel.

Trappan vid sidoportalen före åtgärd.

Rampen före åtgärd.

Ett av de skadade stuprören med frostsprängda fogar.

Detalj av trappan vid västra entrén, dubben har rostade och stegen glider isär.

Beskrivning inför åtgärder

Inom ramen för uppföljningen av kyrkans vård- och underplan hade behovet av en rad framförallt utvändiga underhållsåtgärder noterats. Trapporna vid huvudentrén och sydportalen hade sättningsskador och fogar som lossnat. Vidare fanns skador efter frostsprängningar i anslutning till rostade dubbar. Räcket till rampen vid sydentrén var instabilt då fogarna mellan raderna av granitblocken hade fallit ur. Det fanns också vissa sättningsskador i rampen.

Sockeln till det södra vapenhuset uppvisade skador med vittrade ytor framförallt mot mark och i anslutning mot rampen. Vidare var några stuprör trasiga då de hade spruckit i falsen genom frostsprängning.

Solbänkarna av gjutjärn var rostangripna och hade även viss algpåväxt. Färgen på fönstren flagade och kittfalsarna var partiellt urfallna.

Invändigt fanns det puts-skador och rinningar på väggen bakom orgeln i anslutningen mellan torn och långhus.

Vidtagna åtgärder

Omläggning av trappor

Trapporna vid huvudentrén och vid sydportalen lades om så att trappstenarna åter låg i våg. Trapporna har tidigare varit dubbade med järnklamrar och framförallt huvudtrappan uppvisade skador med frostsprängning av stenen i anslutning till tidigare dubbar. Stenfragment saknades på några ställen. Entreprenören gjorde ett försök att laga en saknad del av stenen med bruk, lagningsbruket var dock alldeles för ljust, vilket gjorde att detta fick avlägsnas.

Omläggning av ramp

Rampen vid sydportalen lades om i skadade partier. Stenhällarna rättades till och fogarna putsades med hydrauliskt kalkbruk, Må-larkalk, Saint-Astier.

Detalj av skador vid rampen före åtgärd.

Vid efterbesiktningen i september 2018 konstaterades att det utförda arbetet inte hade hållit. Entreprenören menade att man hade följt den tekniska beskrivningen, men att fogarna i rampen är för smala för att det ska fungera med hydrauliskt bruk. Då detta är en modern konstruktion fristående från kyrkans murar fanns det inga hinder mot att nyttja ett modernt bruk. Rampen fogades därefter om med ett cementbruk.

Putslagningar sockel m.m.

Partiella skador på vapenhusets sockel lagades. Som lagningsbruk nyttjades ett hydrauliskt kalkbruk blandat med ett något starkare hydrauliskt grundningsbruk, Saint-Astier från Målarkalk. Vid besiktning noterades att de lagade ytorna var betydligt ljusare än omgivande icke åtgärdade partier. Beslutet blev att också rengöra angränsande ytor och avfärga hela sockeln. Sockeln avfärgades med en platsblandad kalkfärg pigmenterad med rött och lite svart pigment.

Vidare gjordes smärre putslagningar i vissa fönstersmygar i anslutning till solbänkarna, till detta nyttjades hydrauliskt kalkbruk.

En av solbänkarna före åtgärd, med en tidigare lagning i anslutning mot solbänken.

Skador på sockeln vid sydportalen före åtgärd,

De ljusare putslagningarna.

Invändig putslagning

Putsskadorna på västvæggen bakom orgeln lagades med kalkbruk och avfärgades med traditionell kalkavfärgning anpassad mot omgivande ytor. Skadorna var relaterade till tidigare läckage mellan långhustaket och tornfasaden.

Målning av fönster

Fönstren målades om utvändigt. Fönstren rengjordes, lös färg skrapades bort in till skikt med god vidhäftning. Omkittning utfördes. På södersidan var kittningen i sämst skick med urfallna partier och många lagningar så där kittades bågarna om. I andra väderstreck gjordes enbart partiella kompletteringar. Linoljekitt, av fabrikatet Dana Lim nyttjades. Trärena ytor halvöljades. Fönstren målades sedan i tre strykningar med vit linoljefärg från Engwall och Claesson.

De gjutna hållarna till solbänkarna skrapades och borstades rena från rost och alger samt löst sittande färg. Gjutjärnet rostskyddsbehandlades först med Nordsjö Pansarol, en vattenbaserad plåtfärg, som inte följde handlingen och då solbänkarna inte målades di-

Detalj av ett av fönstren före åtgärd. Färgen flagade på ett sätt som indikerar att de inte var målade med linoljefärg utan en alkydoljefärg.

En av solbänkarna med den rostskyddsbehandling som sedan blästrades bort och ersattes med en traditionell behandling.

rekt blev det relativt snart rostgenomslag. Under 2018 blästrades den tidigare behandlingen bort och en traditionell linoljebaserad blymönja från Introteknik AB nyttjades som rostskydd. Hällarna ströks sedan med svart linoljefärg. Målningararbetena utfördes av Rooths måleri, Braås, som en underentreprenad.

Målning av dörrar

Portarna vid huvudentrén, sydportalen och dörren in till sakristian målades om i en brun kulör, lika befintlig, som fastställdes till järnoxidbrun 1D-663, enligt linoljefärgslikaren. Linoljefärg från Engwall och Claessons användes.

Sammanfattning

De aktuella arbetena har innefattat:

- lagning av trappan vid huvudentrén,
- omläggning av ramp vid sydportalen,
- partiella putslagningar vid fönsternischer och på sockel,
- omputsning av sockeln till vapenhuset i söder,
- målning av fönster och solbänkar samt
- invändiga putslagningar på muren i väster, mot taket.

Utvärdering

Slutbesiktning av de utförda arbetena genomfördes den 4 oktober 2017. Vid besiktningstillfället deltog, från församlingen kyrkorådets ordförande Göran Ganekind, entreprenör Inge Svensson, Alvesta Fasadrenovering AB, projektledare Peter Kjöllér, BSV arkitekter & ingenjörer AB samt antikvarie Britt-Marie Börjesgård, länsmuseet.

Församlingen hade utsett Jönköpings läns museum, Britt-Marie Börjesgård till antikvarisk medverkande. Vid slutbesiktningen konstaterades att målningsarbeten inte kunde slutföras under hösten med ett tillfredsställande resultat utan skulle färdigställas och därmed besiktigas våren 2018. Vid besiktningen återstod några smärre detaljer. På ett av huvudtrappans steg hade en del av

Dörren till sakristian var den dörr som var i sämst skick före åtgärd. Även den flagade på ett sätt som indikerade att den var målad med alkydolfärg.

en sten fallit bort i anslutning till en tidigare dubb. Försök hade gjorts att laga detta med stenlagningsbruk, men nyttjat bruk hade inte lämplig kulör. Antikvarien fick i uppdrag att undersöka med stenkonservator vad som finns på marknaden. Om ingen lämplig produkt fanns, skulle rengöring efter den tidigare lagningen utföras och stenen lämnas utan lagning. Entreprenören skulle lämna en materialspecifikation på nyttjat bruk.

Slutbesiktning av de resterande målningsarbetena genomfördes den 11 september 2018. Vid besiktningstillfället deltog, från församlingen kyrkorådets ordförande Göran Ganekind, kyrkoherde Tomas Gustafsson och kyrkväktare Eva-Britt Karlsson, entreprenör Inge Svensson, Alvesta Fasadrenovering AB, projektledare Peter Kjöllér, bsv arkitekter & ingenjörer AB samt antikvarie Britt-Marie Börjesgård, läns museet.

Vid besiktningen gjordes några smärre anmärkningar, det noterades visst färgstänk på fönsterglas och enstaka solbänk samt rinningar i anslutning till spröjsen på ett antal fönster.

Vidare efterbesiktigades fjolårets puts- och lagningsarbeten. Noterades att lagningen av rampen uppvisade problem, ett antal fogar på rampens sydsida hade fallit ur och räcket på samma sida inte satt helt stadigt. Antikvarien fick i uppdrag att undersöka om läns museet hade handlingar från byggtiden. Ritningar (A och K) har scannats och distribuerats till projektgruppen.

Vad gäller frågan om stenlagningsbruk till ett trasigt steg på huvudtrappan i anslutning till en tidigare dubb förmedlade läns museet en kontakt med stenkonservator till entreprenören i oktober 2017, vilken aldrig fullföljes. Läns museet skulle följa upp frågan.

Entreprenören skulle ha lämnat en materialspecifikation på nyttjade material, både avseende målningsarbeten och puts. I samband med rapportarbetet har Rooths Måleri efter kontakt lämnat en skriftlig materialspecifikation. Vad gäller putsarbetena så har antikvarien fått hämta in uppgifterna muntligt via telefon efter flera påstötningar.

Läns museets generella synpunkt var att arbetena i huvudsak var väl utförda. De slutförda arbetena hade genomförts på ett antikvariskt tillfredsställande sätt och godkändes därför.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 433-7729-2014
Jönköpings läns museums dnr: 31/2015
Byggherre: Rydaholms församling
Projektledare: Peter Kjäller, bsv
Entreprenör: Alvesta fasadrenovering, gnm
Inge Svensson
Underentreprenör (måleri): Rooths Måleri, Braås
Antikvarisk medverkan: Britt-Marie Börjesgård
Rapportansvarig: Britt-Marie Börjesgård
Rapportgranskning: Anders Franzén
Län: Jönköpings län
Kommun: Värnamo kommun
Socken: Rydaholms socken
Fastighetsbeteckning: Rydaholm 1:4

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Huvudtrappan är omlagd, vid fototillfället är dörren dock ännu inte målad.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Rydaholms kyrka.

Tryckta källor och litteratur

Börjesgård, Britt-Marie. 2013. *Rydaholms kyrka. Antikvarisk medverkan i samband omfogning av torn, stenkonservering m.m.* Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2013:16.

Stalin, Helene. 2004. *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning Rydaholms kyrka.* Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2004:18.

Bilaga 1. Bildbilaga

Den omlagda trappan vid södra entrén, foto från byggmöte den 7 september 2017.

Sydportalen med den omlagda trappan, rampen och den målade entrédörren foto från slutbesiktningen den 4 oktober 2017.

Den omlagda rampen, i bakgrunden syns två omputsade partier av sockeln, foto från byggmöte den 7 september 2017.

Detalj av rampen vid efterbesiktningen i september 2018.

Rampen vid efterbesiktningen i september 2018, flera av fogarna hade fallit ur.

Rampen efter omfogning, foto från december 2019.

Sockeln efter avfärgning, från slutbesiktning i oktober 2017.

Den färdigmålade porten, vid efterbesiktningen i september 2018.

Den omlagda trappan vid västportalen, foto från byggmöte den 7 september 2017.

Detalj av lagad sten i den omlagda trappan vid västportalen, foto från byggmöte den 7 september 2017.

Då lagningsbruket blev för ljust togs lagningen bort, foto från slutbesiktningen den 4 oktober 2017.

Till vänster och ovan: klara fönster, foto från efterbesiktningen i september 2018. Några enstaka rinningar noterades.

Tröskeln till sakristian skulle också ha åtgärdats, men detta kom inte att utföras, foto från efterbesiktningen i september 2018.

Södra delen av västväggen efter åtgärd, foto från slutbesiktningen i oktober 2017.

Norra delen av väggen efter åtgärd, foto från slutbesiktningen den 4 oktober 2017.

Med start hösten 2017 genomfördes vissa underhållsåtgärder på Rydaholms kyrka. Arbetena var framför allt utvändiga och omfattade bland annat omläggning av trapporna vid väst- och sydportalen, lagning av rampen samt målning av fönster och dörrar. Målningsarbetena färdigställdes 2018.

